

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 821.161.2.09 Александров(092):398.8

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13856898>

**«Пісня про Гарбуза» – відомий твір невідомого автора:
сторінками архівів Володимира Александрова**

Барабаш Світлана Миколаївна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки,
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, бульвар Тараса
Шевченка, 13, Київ, 01601, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-9405-0839>

Бурко Ольга Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології, ПВНЗ
«Український гуманітарний інститут», вулиця Інститутська, 14, Буча, Київська
область, 08292, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5843-4686>

Прийнято: 14. 09.2024| Оpubліковано: 29.09.2024

***Анотація.** Ознайомлення з творчими напрацюваннями Володимира Степановича Александрова (20 червня 1825 р. – 10 січня 1894 р.), зокрема з текстом його твору «Ходить гарбуз по городу» сприяє формуванню національно свідомої, розширює морально-естетичний світогляд, збагачує емоційно-оціннісну діяльність, відновлює історичну правду, сприяє дотриманню принципу науковості, формує інтерес до мистецької спадщини митця, зокрема, та загальної картини*

літературного процесу в Україні, загалом, виховує критичне ставлення до матеріалів, які подаються у підручниках, художній літературі, інтернет-ресурсах.

Критичний аналіз джерел, присвячених творчості Володимира Степановича Александрова засвідчив, що активний інтерес до цієї постаті виявляли діячі літератури минулого століття, зокрема, В. Січовик, В. Науменко, К. Білиловський, П. Грабовський, І. Єрофеїв, П. Куліш, М. Возняк тощо.

У статті «Український поет – доктор наук, генерал» (2024) Г. Черкаська звертається до біографії В. Александрова, проте не вказує архівних джерел.

Нині спостерігається недостатній інтерес дослідників літератури до творчої спадщини митця, що й призвело до фактичних помилок щодо авторства та жанру твору «Пісня про Гарбуза». Метою нашого дослідження обрали: увести в науковий обіг листи Володимира Александрова до Бориса Грінченка (1888 – 1889), в яких зафіксовано згадки про роботу над текстом «Пісня про Гарбуза»; ознайомити з текстом твору, опублікованого в «Зорі» (1889); оприлюднити спогади Марії Грінченко про похорон В. Александрова в Харкові та промову Бориса Грінченка на його могилі; відтворити текст «Пісні про Гарбуза» В. Александрова, опублікованого у «Складці»; подати біографічні матеріали та оцінку сучасників, що свідчить про роль В. Александрова в українському літературному процесі.

Отже, творчість В. С. Александрова потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Оскільки наступного, 2025 р., виповниться двохста річниця з дня народження Володимира Александрова, пропонуємо звернутися до його рукописних видань, архівів ще одного забутого і належно не поцінованого творця українського літературного процесу.

Ключові слова. *Володимир Степанович Александров, «Пісня про Гарбуза» («Гарбуз»), рослинний епос на народній основі, «Складка», епітафія, листи, пісня.*

**"A song about Pumpkin" is a well-known work by an unknown author:
the pages of Volodymyr Alexandrov's archives**

Svitlana Mykolaivna Barabash

candidate of philological sciences, associate professor, assistant professor of the Department of Language Training, National Medical University named after O. Bogomolets, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-9405-0839>

Olga Vasylivna Burko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Ukrainian Humanitarian Institute, Bucha, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5843-4686>

Abstract. *Acquaintance with the creative works of Volodymyr Stepanovich Aleksandrov (June 20, 1825 - January 10, 1894), in particular with the text of his work «A Pumpkin Walks in the Garden», contributes to the formation of a national consciousness, expands the moral and aesthetic worldview, enriches emotional and evaluative activity, restores historical truth, promotes adherence to the principle of scientificity, forms interest in the artistic heritage of the artist, in particular, and the general picture of the literary process in Ukraine, in general, fosters a critical attitude to the materials presented in textbooks, fiction, and Internet resources. A critical analysis of sources devoted to the work of Volodymyr Stepanovich Alexandrov proved that active interest in this figure was shown by literary figures of the last century, in particular, V. Sichovyk, M. Komarov, V. Naumenko, K. Bilylovskiy, P. Grabovskiy, I. Yerofeiv, P. Kulish, M. Wozniak, etc.*

In the article «Ukrainian Poet - Doctor of Science, General» (2024), H. Cherkaska refers to the biography of V. Aleksandrov, but does not indicate references to archival sources.

Currently, there is insufficient interest of literary researchers in the artist's creative heritage, which has led to factual errors regarding the authorship and genre of the work «Pumpkin Song». The purpose of our research was chosen: to introduce into scientific circulation the letters of Volodymyr Aleksandrov to Borys Grinchenko (1888-1889), in which mentions of work on the text «The Song of the Pumpkin» were recorded; familiarize with the text published in «Zora» (1889); publish Maria Grinchenko's memories of V. Aleksandrov's funeral in Kharkiv and Boris Grinchenko's speech at his grave; reproduce the text of «Songs about Pumpkin» by V. Aleksandrov, published in «Skladka»; to present some biographical materials and the assessment of contemporaries, which testifies to the role of V. Aleksandrov in the Ukrainian literary process.

Therefore, the work of V. S. Aleksandrov needs further thorough research. Since next year, 2025, will be the two hundredth anniversary of the birth of Volodymyr Aleksandrov, we suggest turning to his handwritten editions, archives of another forgotten and underappreciated creator of the Ukrainian literary process.

Key words. *Volodymyr Stepanovych Aleksandrov, «Song about Garbuza» («Pumpkin»), a vegetable epic on a folk basis, «Skladka», epitaph, letters, song.*

Вступ. Програмою курсу за вибором «Дитяча література» для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» ПВНЗ «Український гуманітарний інститут» передбачено ознайомлення з творчими напрацюваннями Володимира Степановича Александрова (20 червня 1825 р. – 10 січня 1894 р.), зокрема з текстом його твору «Ходить гарбуз по городу», що сприяє формуванню національно свідомої, морально орієнтованої особистості майбутнього вчителя, розширює морально-естетичний світогляд, збагачує емоційно-оціннісну

діяльність, відновленню історичної правди, дотриманню принципу науковості, формує інтерес до мистецької спадщини Володимира Александрова, зокрема, та загальної картини літературного процесу в Україні, загалом, виховує критичне ставлення до матеріалів, які подаються у підручниках, художній літературі, інтернет-ресурсах.

Засобами мистецтва слова твір допоможе майбутньому вчителю формувати і збагачувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на її свідомість, розвивати інтелект, творчі здібності, естетичні смаки, інтерес до історії, літератури, культури України.

Огляд літератури. Критичний аналіз джерел, присвячених творчості Володимира Степановича Александрова, засвідчив, що активний інтерес до цієї постаті виявляли діячі літератури минулого століття, зокрема, В. Січовик [1], К. Білиловський [2, 3], І. Єрофеїв [4,5], Возняк [6] тощо.

Знаний педагог і просвітитель (за Віктором Огнев'юком) Борис Грінченко подав у каталозі «Сільська бібліотека» декілька видань свого сучасника Володимира Александрова: альманах «Складку» (1887), «Чижикове весілля і живе озеро» (1890) та «Тихомовні співи на святі мотиви» (1893). У листі, датованому 26 лютим 1888 р., Володимир Александров висловив свої міркування Борисові Грінченку щодо видання одного з названих творів: «Ото ви пишете, щоб видати метеликом «Живе озеро» та «Чижикове весілля»... Воно б нічого, та, признаться, я опасуюсь і потикатись до цензури, поки суд та діло...» [7]. Проте Борис Грінченко наполягав на своїй рекомендації, про що відомо з листа того ж автора від 20 грудня 1888 р.: «Ви все нагадуєте міні про Чижикове весілля, а я не зовсім і догадуюсь, до чого воно ваше нагадування, поясніть» [8]. Перу В. Александрова належить і «Пісня про Гарбуза», опублікована в «Складці» [9], про що, без сумніву, було відомо Великому Просвітителю.

У статті «Український поет – доктор наук, генерал» (2024) Г. Черкаська звертається до біографії В. Александрова [10]. Проте не посилається на архівні джерела. Нам вдалося виявити листи В. Александрова в колекції Бориса Грінченка, що зберігається в НБУВ. У декількох із них адресант інформував про роботу над тестом «Пісня про Гарбуза». Нині спостерігається недостатній інтерес дослідників літератури до творчої спадщини митця, що й призвело до фактичних помилок щодо авторства та жанру твору «Пісня про Гарбуза».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми (постановка завдання). Аналіз чинних підручників для учнів 2–4 класів НУШ виявив потребу оприлюднення рукописних та друкованих свідчень про авторство та жанрові особливості відомого тексту «Пісня про Гарбуза». Авторки Лариса Варзацька і Тамара Трофименко у підручнику «Українська мова та читання» для 2 класу обрали до теми «Наголошені й ненаголошені голосні» мотто «Ходить гарбуз по городу», зазначивши: «з народного». У завданні «Прочитайте (проспівайте) в особах українську народну пісню "Ходить гарбуз по городу"» вказали джерело цитування тексту: запис Філарета Колесси [11, с. 18]. Інна Большакова та Марина Пристінська в аналогічному підручнику запропонували текст «Ходить гарбуз по городу» до теми «Діалог. Українська народна пісня». Заслуговують на увагу напрацьовані завдання: «1. Розкажи, з яких овочів приготовані страви на малюнку. 2. Придумай і запиши діалог між овочами на городі», робота з тлумаченням слова перістий – «такий, що має неоднорідне забарвлення, смугастий» [12, с. 20]. Отже, в обох підручниках правильно вказано жанр твору – пісня. Проте маємо дотримуватися принципу науковості й подавати достовірні відомості майбутнім учителям, а відтак і їхнім учням про належність тексту перу Володимира Александрова. Саме тому вважаємо актуальним відновлення історичної справедливості щодо авторства і жанру, адже ця проблема залишалася дотепер невирішеною та потребувала

додаткового дослідження, адже Г. Черкаська вказувала, що авторство твору належить В. Александрову, проте не було вказано посилань на використані джерела. Тому вважаємо за необхідне зацентувати увагу дослідників на оригінальному тексті В. Александрова «Пісня про Гарбуза», зазначивши жанр твору, який сформулював сам автор, що сприятиме відновленню історичної правди та пошануванню митця.

Цілями нашого дослідження обрали:

- увести в науковий обіг листи Володимира Александрова до Бориса Грінченка (1888 – 1889), в яких зафіксовано згадки про роботу над текстом «Пісня про Гарбуза», що дасть можливість спростувати інформацію про нього як народну пісню у деяких підручниках НУШ;
- оприлюднити ще не опубліковані спогади Марії Грінченко про похорон В. Александрова в Харкові (1893) та актуалізувати опубліковану промову Бориса Грінченка на його могилі (1894) задля пошанівку непересічних постатей української гуманітаристики;
- відтворити текст «Пісні про Гарбуза» В. Александрова, опублікованого у «Складці», заради уникнення спотворень первісного тексту майбутніми публікаторами до 200-літнього ювілею письменника (2025);
- подати деякі біографічні матеріали та оцінку сучасників, що свідчить про непроминальну роль В. Александрова в українському літературному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уперше згадку про створення «Пісня про Гарбуза» знаходимо у згадуваному вище листі від 26 лютого 1888 р., в якому Володимир Александров зізнався Борисові Грінченку: «А ще в № 2 і **рослинний епос** [підкреслення наше – С. Б., О. Б.] скомпонував, під пару до «Чижикового весілля», там по народній темі – «Гарбуз», прехимерне виходе. ...

Пожалуй, спишу вам тут Гарбуза, тільки каналськи довгий, а міні страх надоїло вже писати: у Складку все переписую сам і написав уже 174 странички в

четвертушку і що як усе те похерють? Хіба ж не жаль буде, не досада до сліз? Та вже ж! Що буде, то й буде...» [7]. Здогадно, адресат робив правки тексту чи надіслав низку порад, оскільки через 5 місяців, 24 липня 1888 р., Володимир Александров у листі зазначив, що відредагував текст: «А тільки те пам'ятаю, що, прийнявши в резон ваші указання про Гарбуза, я його переробив, лайки повикидав і послав уп'ять до вас, питаючи: чи теперечки так? Але либонь, либонь... Ще з тричі його переробив і доповнив, а від вас усе нема рецензії... Посилаю вам уп'ять Гарбуза. Тепер уже такого повного, що як по йому та гербаріум зробити, то буде штука собі порядочна і для дітвори занятна: почти всі рослини, котрі найчастіше нам під руки попадаються, там єсть, жаль тільки, що шпоришу, калачиків та щавлю нікуди було вперти, але, може, ще раз колись возьмусь, то куди-небудь і впусчу. А в цензуру пішло почти так, як я вам за другим разом послав» [13]. У листі до В. Левицького-Лукича В. Александров з архіву М. Возняка визначає жанр свого твору: «Про всякий случай посылаю вам мого перекладу Байку і Пісню про Гарбуза рослинний епос по народній темі, яку у № 1-м Складки Пташиний епос також по народній темі під заголовком Чижиково весілля. Байки тут теж можна буде надрукувати, а Пісню про Гарбуза хоч ви і надрукуєте, то я все таки в своїй Складці его надрукую, як що дозволять» [6].

Текст «Пісня про Гарбуза» був опублікований у другому випуску українського літературно-художнього альманаху «Складка» (1893). Підтвердження знаходимо й у листі від 09 жовтня 1889 р. Володимира Александрова, адресованому Борисові Грінченку: «Писав він до мене, щоб я прислав єму сотню екземплярів «Гарбуза», а в мене вже тоді сотні й не залишалося, так я послав єму, скільки було 60, узяв за чисті гроші і, приложивши мою пересилку, дав мені за них 2 р. Та й не знаю. Кажуть, що він чоловік мошенкуватий» [14].

«Гарбуз» В. Александрова був написаний 22 лютого 1888 р. у Харкові [15], а надрукований в альманасі «Складка» у Харкові (Друк. Варшавчика Миколаєвська) у 1893 році. А тексти автор здійснює пояснення щодо вживання діалектних назв та наукових понять. Так, на с. 83 подано тлумачення: «*) Маджарка – Венгерка» [15]. Вірш підписано на с. 87: «Вл. Александров» [15]. На с. 88–91 під заголовком «Номенклатура рослин» вказано всі використані назви за Ботанічним словником Анненкова (1859), зокрема, 1) *Cocurbita* Реро – Тиква. 2) *Cucurbia Melo* – Диня. 3) *Cucumis Sativis* – Огурець тощо. Усього 120 позицій. Цей перелік підписано: «Dr. Med. Vl. Alexandroff» [15].

У вірші використано поетичні описи різних представників флори задля влучного відтворення українського колориту, звичаїв, традицій народу: Гарбуз «Став товстий, мов тая бочка; / Аж порепалась сорочка / І живіт, як міх надувся / Десь хвороби роздобувся»; «Вже тепера пані Диня – / Кавунова господиня»; «І дружком був пан Буряк. / Пані Свекла свашкувала, / За світилку Ріпа стала; / А чорнявая Чорнушка – / То була в нас старша дружка»; «Танцювали дуже гарно / І ставали всі попарно: / Повна Рожа стала з Маком, а Петрушка з Пастернаком; / А Васильки з Нагідками, / а Волошки з Буряками. / Брюква з красним Баклажаном, / Молодим вельможним паном, / Чорна Редька щира серцем, / З стручковим паном Перцем / А Цибуля з Часником, / Запорожським козаком [15].

В. Александров у листі до В. Левицького-Лукича повідомляв, що надсилає йому переклад Байки та Пісню про Гарбуза: епос по народній темі, як у № 1 «Складки» пташиний епос по народній темі під заголовком Чижикове весілля. «Байки тут не можна буде надрукувати, а Пісню про Гарбуза хоч ви надрукуйте, то я все таки в своїй «Складці» надрукую, як дозволять», нижче просить: «хоть скільки-небудь екземплярів особливо оттисків «Пісні про Гарбуза» [6].

Вважаємо за необхідне оприлюднити текст «Пісні про Гарбуза» В. Александрова, поданого у «Складці» (правопис, пунктуацію, зноски збережено – С. Б., О. Б).

Пісня про Гарбуз¹

Рослинний епос по народній основі

Ходив Гарбуз по вгороду,
Питаючи свого роду:
– «Ой чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?»
Обізвалась жовта Диня²,
Гарбузова господиня:
– «Де ти в біса волочився?
Від сім'ї совсім отбився,
Жити вкупі не схотів,
Мало вік мій не заїв.
Відчепися ж, не горнися,
Та й на себе подивися:
Бач, он-як увесь обдувся...
Десь хвороби роздобувся.
Став товстий, мов тая бочка;
Аж порепалась сорочка;
Листя стало аж колюче.
Де ти в гаспида і ріс?!
Відки вп'ять до нас приліз?»
– «Годі, мамо, верещати;
Треба правду розказати». Обізувались Огірочки,³
Гарбузові сини й дочки.
– «Здрастуй, тату! Відки взявся?
Гей, пізенько ти припхався,

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Бо вже стала пані Диня
Кавунова господиня.
Сам ти винен, що вона
Покохала Кавуна».
– «Як? Чи то ви подуріли?
Як же дому ви гляділи,
Що Кавун⁴ сюди забрався,
Та із Динею спізнався!
Він совсім не з огороду,
Він бакшевницького роду;
Він по бакшах все никає,
Там і пари хай шукає.
Там його і рід і плід...
Геть відсіль його женіть!
Бо як я кликну Крокоса,⁵
То йому ми втремо носа:
Буде довго пам'ятати,
Не вгада, куди й тікати.
Та й Костир⁶ із Бузиною,⁷
Та й Жостир⁸ с Крушиною⁹
Гнати нам його допоможуть,
Ще й у горб йому наложуть
Буханців та стусаків
І під боки кулаків.
А Різак¹⁰ із Дерезою,¹¹
Та Петрів-Батіг¹² з Лозою¹³
Як почнуть його шмагати,
То до віку буде знати,
Як лабунитись до Дині,
До чужої господині.
Ач як близько примостився,
Чи хіба ж він оженився?

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

– «Так же, Тату, воно так
І дружком був сам Буряк.¹⁴
Пані Ріпа¹⁵ свашкувала,
За світилку Ханька¹⁶ стала,
А чорнявая Чорнушка¹⁷ –
То була в нас старша дружка.
Жеруха¹⁸ ж та Конвалія,¹⁹
Кашка,²⁰ Буквиця,²¹ Шевлія,²²
Дрима,²³ Жимолость,²⁴ Ожина,²⁵
Та Черемха²⁶ і Шепшина,²⁷
Зірочки²⁸ та Сокирки²⁹ –
Гіртові були дружки,
Про бояр ми турбувались,
А вони й самі зібрались:
І Дзіндзивер³⁰ був там старшим,
Кручений_Панич³¹ підстаршим,
Далі: Хвощ,³² Лопух,³³ Росходник,³⁴
Жабник,³⁵ Пильник,³⁶ Подорожник,³⁷
Цмин,³⁸ Любисток³⁹ чепурненький,
Та Барвінок⁴⁰ зелененький,
Та Васильки⁴¹ запашні
І Козелечки⁴² смашні.
Нам Дудки⁴³ до танців грали,
Шпичаки⁴⁴ їм помагали,
Очерет⁴⁵ дув у сопілку
І брязчав Рогіз⁴⁶ в тарілку.
Грали Земської, Санджарки,
І Вербунки, і Маджарки, *)
І Метелиці меткої,
Грали й Дудочки швидкої,
І Горлиці, й Козака,
І гучного Гайдука.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Аж грядки нам дивувались,
Як до танців ми добрались.
Танцювали ж ми прегарно
І ставали всі попарно:
Повна Рожа ⁴⁷ в парі з Маком, ⁴⁸
А Петрушка ⁴⁹ с Пастернаком, ⁵⁰

*) Маджарка – Венгерка

А Гвоздики ⁵¹ з Нагідками, ⁵²
А Волошки ⁵³ з Будяками, ⁵⁴
А Свиріпа ⁵⁵ з Буркуном, ⁵⁶
А Капуста ⁵⁷ с Тургуном. ⁵⁸
Яра Рута ⁵⁹ із Укропом, ⁶⁰
Нехворощі ⁶¹ с Перекопом, ⁶²
С Чебрецем ⁶³ Холодна –М'ята ⁶⁴
В таях приязно-завзята.
Із Канупирем ⁶⁵ Красноя, ⁶⁶
Та з Горохом ⁶⁷ ще Квасоля; ⁶⁸
Чорна Редька, ⁶⁹ щира серцем,
С струковатим паном Перцем. ⁷⁰
А Цибуля ⁷¹ с Часником, ⁷²
Запорожським Козаком.
Чистотіл ⁷³ із Чередою, ⁷⁴
Молочай ⁷⁵ із Лободою; ⁷⁶
А Калина ⁷⁷ с Чорнобривцем, ⁷⁸
Гордовитим уродливцем;
Брюква ⁷⁹ с красним Баклажаном, ⁸⁰
Молодим вельможним паном;
А Дурман ⁸¹ із Кропивою, ⁸²
Удовицею Жалкою. *)
Блекота ⁸³ с Коров'яком, ⁸⁴

*) Жалящею – огеуе.

С Пирієм⁸⁷ пішла Метлиця,⁸⁸
З Звіробоем⁸⁹ Чемериця;⁹⁰
Аїр⁹¹ став із Осокою,⁹²
Пхнувши Ряску⁹³ геть рукою.
Журавля вели Картохлі,⁹⁴
Та Порічки⁹⁵ і Коноплі,⁹⁶
Материнка,⁹⁷ Сочовиця,⁹⁸
Тирса,⁹⁹ Яглиця¹⁰⁰ й Щириця, –¹⁰¹
Прехороші всі жінки,
Панцюристкі приданкі.
Поміж них Паслін¹⁰² ускочив,
Шутковав і всіх морочив:
І у боки фертом брався,
І навприсядки пускався.
Та Чепляв усе Липучку,¹⁰³
Кликав Любку¹⁰⁴ і Пахучку;¹⁰⁵
Ті до його вихилясом, Він із ними викрутасом;
Потім Любку в губи цмок!
Та в підківки: цок-цок-цок!..
Полягали усі від сміху.
Всім зробило то потіху,
А Шпориш¹⁰⁶ на них дивився,
Та й собі в танець пустився.
Гричик¹⁰⁷ с Хріном¹⁰⁸ на всі боки
Виробляли гарно скоки,
Та від Хріну всі тікали, Бо кахикали і Чхали.
Приданки ж, кінчавши спів,
Всі гуртом кричали ів!!..
Цілу ніч усі не спали,

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Танцювали, та співали,
А музики без устанку
Грали з ранку і до ранку.
Гарцювали, скільки сили;
Перезву селом водили;
Сміхотворили й Опеньки, ¹⁰⁹
Бо були собі п'яненькі.
А Щовеї ¹¹⁰ на всіх гукав,
Щоб і з ним хто поскакав
Тут Кукіль ¹¹¹ вперед попхався
І дуріти з ним принявся.
Дрик ¹¹² вхопив собі Суницю, ¹¹³
А Переступень ¹¹⁴ Мокрицю, ¹¹⁵
Жовтий Сояшник ¹¹⁶ с привички
Не відходив від Пшенички; ¹¹⁷
Хміль ¹¹⁸ з Березкою ¹¹⁹ крутився,
Та над Морквою ¹²⁰ глумився,
Що вона собі сама,
Що і пари їй нема.
По весіллі ще гуляли,
Та похмілля виганяли;
Так і стала пані-Диня
Кавунова господиня.
А тобі вже, тату, годі!
Вже у нас на огороді
Місця більш тобі немає,
Бо Кавун його займає;
Ти ж іди, не оглядайсь
І ніколи не вертайсь!
– «Цур же вам, рідня проклята!
Щоб вам свині й поросята!
Геть піду ж я з огороду

Інчого шукати роду».

С тим Гарбуз собі й попхався, З усіма роз родичався

І покинув паню Диню,

Кавунову господиню;

Тільки с Змелем побратавсь,

Лазить по тинах прийнявсь.

Вл. Александров

Альманах «Складка» вийшов 4-ма випусками (1887, 1893, 1896 – у Харкові, 1997 – у С.-Петербурзі). Перші два редагував В. Александров, наступні – К. Білиловський. Третя частина була ілюстрована портретами В. Александрова, містила ноти М. Лисенка [16, с. 642–643].

Третій випуск К. Білиловський, Б. Грінченко та Марко Кропивницький видали на помин Володимира Степановича Александрова – українського письменника, лікаря, музиканта, фольклориста, краєзнавця.

Про біографічні відомості В. Александрова довідуємося із його листа до В. Левицького-Лукича: «Я родом тутешній, з діда-прадіда українець, хоча моя фамілія закінчується на -ов». Панотець Володимира Степановича був священником у слободі Бугаївці Харківської губернії Озюмського повіту, де й народився 20 черня 1825 року Володимир. Початкову освіту отримав у свого дядька дяка у слободі в Бугаївці, «котра по книгах пишеться Озюмець», потім навчався в Духовному повітовому училищі в Куп'янку («по книжному Куп'янськ»), після закінчення 4-х класів перейшов у Харків у Семінарію, «котра тоді ще звалась Колегіумом», де 1-й клас звався «Риторика», 2-й – «Філософія», 3-й – «Богослів'я». У кожному класі навчалися по 2 роки. Проте, провчившись перший рік у третьому класі, почав займатися віршуванням, а коли ректор Архімандрит довідався, що В. Александров грає на гітарі, співає під гітару пісні та відвідує театри, то його, богослова, хотіли посадити у карцер, то юнак подав

прохання на відрахування і перейшов у Харківський університет на медичний факультет. У 1853 році після закінчення навчання його було направлено молодшим лікарем у полк, який тоді розташовувався у Польщі, у Варшаві. Тут він вивчив польську мову й одружився. У 1859 році отримав ступінь доктора медицини. Згодом став старшим міським лікарем Харкова, у 1879 році перейшов на військову службу – був старшим лікарем у резервному батальйоні у Харкові, був головним лікарем Військово-міського лазарету в Керчі, дивізійним лікарем у Полтаві, дивізійним лікарем 31-ої піхотної дивізії [6].

В Александров не вважав себе «заправським» списателем. Надрукував в «Основах» два вірші – «Думка» і «Плач дочки по матері», підписавшись «В. Ал-ов». Коли підросли діти, будучи міським лікарем, написав для домашнього театру оперетку «За Немань іду», яку грали в Харківському драматичному театрі, через популярність твір було надруковано. Згодом й оперетку «Не ходи, Грицю, на вечориці» було надруковано.

Володимир Александров мав повну колекцію портретів наших гетьманів, починаючи від Богдана Хмельницького до Кирила Разумовського, написаних олійними фарбами, «майже в натуральну величину, поясні». До 5-х з них він написав біографії, а цензура дозволила їх назвати «Гетьманщина». В. Александров мав у колекції портрети олійними фарбами відомих письменників від Козака – Климівського і Сковороди до його сучасників – Котляревського, Гулака-Артемівського, Гребінки, Корсуна, Шевченка, Стороженка і найвідоміших 26-ти Його твори «Ченець», «Семінарист дома, становий в сливах» були заборонені цензурою, «Тихомовні співи» (Харків, 1883) – це переклад св. книги Ветхого Завіту на українську мову не з церковно-слов'янського, а з єврейського тексту задля цієї роботи спеціально вивчив єврейську мову). Він був автором п'єс «За Немань іду», «Ой не ходи Грицю».

Вірш «Моя могила» Володимир Степанович присвятив своїй дружині, зазначивши: «Посв. Ал. П. Ал-овой», передбачаючи й свій швидкий відхід та вказуючи на циклічність життя, перехід із однієї форми існування в іншу:

Прощай, моя ти люба мила!..

Не довго та й піду я в сховище святе...

Рік, два мине, – моя німа могила

Травою густо заросте.

Могила та буде в полі,

Над нею в осені оравши пройде плуг;

Колись зростуть там гарні дві тополі,

А послі, може, й цілий луг.

І як з тополею густою

Вітрець жартуючи тихенько зашумить

Туди увечері веселою весною

Дівчина з милим прибіжать [15].

У квітні 1890 р. В. Александров уклав для себе епітафію:

«Володимир Степанович Александров, доктор медицини,

Помер / рік, місяць і число /

з тієї-ж самої причини,

з якої й всі ті помирають,

Що медицини овсі не знають» [15].

Марія Грінченко у спогадах «Чернігівська українська громада» описала похорон В. Александрова, що відбувся 130 років тому: «Хай не дивується читач, що згадується тут навіть про вінки з укр[аїнським] написом. Ми переживали такі часи, коли й це було невільно робити. Р. 1893-го в Харкові помер Володимир Александров, що написав дві чи три п'єски українські, небагато віршів та видав альманах «Складку». Кілька українців намислили зробити з його похорону хоч

невеличку українську демонстрацію у мертвому щодо українства Харкові. Зібрали 22 карбованці, купили два вінки, зробили українські написи. Як рушив похорон з церкви, то жінка Кирпатого (письменника) та я взяли вінки і понесли на чолі процесії. Спершу ніхто нас не чіпав, але через якийсь час підійшов поліціант і хотів вінки забрати. Ми не віддали. Поліціант посперечався і зник. Трохи згодом прийшло їх уже двоє. Ми знов не хотіли віддавати, але, побачивши, що до цвинтарю вже недалеко, а вінки покрасувалися вже досить довго, помирилися з поліціантами на тому, що положили вінки на труну на катафалкові так, щоб написи не кидались у вічі. Обійшлося так мирно через те, що Александров був генерал і поліціантам звелено було поводитися так, щоб не зробити скандалу на генеральському похороні. Через те ж пощастило Грінченкові сказати над труною на цвинтарі промову по-українському. І демонстрацію хоч маленьку таки було зроблено, і в мертвому Харкові про неї таки було говорено. З кожної фрази української доводилось радіти, коли щастило продемонструвати її прилюдно [17, с. 74 – 75].

Справді, Борис Грінченко виголосив промову на могилі Александрова українською мовою й опублікував на сторінках львівської «Зорі» (1894). Подаємо за вказаним виданням: «Чоловік, кого ми ховаємо тут, не вславився по далеких світах вчинками, що люди їх звать славетними. Може, це залежало від того, що і той край, якому він служив, теж не вславивсь по далеких світах... Тихо зійшло його життя за тихою працею. Але, ховаючи його, відчуваємо ми жаль живий, бо знаємо, що ховаємо щирого працівника на рідній ниві. Він віддавав свою силу не тій роботі, за яку міг сподіватися хвали або ласки від тих, чия ласку й хвалу звичайно вважають за важливу. Ні, він мав громадянську мужність віддавати її такій праці, що нею гордовано, для такої ідеї, що її здебільшого зневажано. Але то була праця для України, але то була ідея – освітити і підняти культурно український народ, і через те ми його й шанували за життя, і живий

жаль обнімає нас тепер, як ми його ховаємо... Увесь вік він працює: пише свої драми та пісні, перекладає світових геніїв, видає альманахи, старим уже будучи, вивчає жидівську мову, щоб перекладати Св. Письмо і перекладає його, збирає з великими труднощами портрети українських діячів і розповсюджує їх проміж людьми. І результатом цього всього був такий його вплив на громаду, що навіть у ті часи, коли, здавалося, зовсім уже замовкало українське слово, – все ж д-р Александрів залишався єдиним і непохитним репрезентантом української ідеї в Харкові. І якби ми дужче замислились над цим життям, над цією повсякчасною невсипущою працею, то, певне, ми зрозуміли б, що якби кожен з нас хоч половину того часу, який вживав на працю дорогий нам покійник, віддавав на таку саме працю для рідного краю, то, певно, давно б уже широко й високо стояла українська культура й освіта. Він же зрозумів і ось через віщо має право назватися справжнім сином свого рідного краю. Спи ж, щирий робітнику, відпочивай, а ми, молоді, за твою працю кладемо на труну тобі нашу непохитну обітницю – вести до краю те діло, яке ти робив. Земля тобі пером!» [18, с. 43].

Лев Перетц писав про В. Александрова: «В 1880-их роках на небозводі українського життя В.С. Александров був помітним явищем», «він горів бажанням рухати українське життя, не дати світові заснути «во врем'я люте». <...>. Письменник обиватель, він кидається від інтимної лірики до оперети, від оперети до народних пісень, до перекладів біблійських книг, псалтиря, а також руських, польських і німецьких поетів. Він нервово намагається обслужити всі потреби, пробує свої сили в різноманітних жанрах мистецтва збагачуючи українську літературу своїми літературними спробами. Ця палкість темперамента, ця різнобічність інтересів в письменникові цікаві самі по собі. Тому не зважаючи на досить таки численні надруковані матеріали про В. С. Александрова, вважаємо не зайвим ще раз звернути на нього уваги дослідників української літератури» [19].

Результати дослідження. Отже, творчість В. С. Александрова потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Оскільки наступного, 2025 р., виповниться двохста річниця з дня народження Володимира Александрова, пропонуємо звернутися до його рукописних видань, архівів ще одного забутого і належно не поцінованого творця українського літературного процесу. Акцентуємо на потребі вказувати ім'я автора тексту «Пісня про Гарбуза» в підручниках для НУІІ при їх перевиданні та у художніх виданнях для дітей. Вважаємо доцільним ознайомлення літературознавців, усіх, хто цікавиться літературним процесом із творчою спадщиною В. С. Александрова, а для майбутніх учителів початкових класів ввести вивчення твору «Чижикове весілля» на заняттях курсу за вибором «Дитяча література».

Список використаних джерел

1. Січовик В. Володимир Александров (Огляд життя і літературної діяльності). *Діло*. 1888. № 193, 194, 196, 197.
2. Білило Цезар (Білиловський К.) Споминки про д-ра В. Александрова. *Зоря*. 1894. № 4. С. 90 – 92.
3. Білиловський К. А. Коротенькі споминки про В. С. Александрова. *Складка*. Альманах на спомин В. С. Александрова. Спорудив К. А. Білиловський. 1896. С. 3 – 23.
4. Єрофеїв І. Матеріали до біографії В. С. Александрова. *Червоний шлях*. 1926. № 9. С. 253 – 455.
5. Єрофеїв І. В. С. Александров. *Літературна газета*. 1945. № 14.
6. Возняк М. Автобіографічні знахідки до характеристики В. С. Александрова. Стаття. 1928. ІР НБУВ. Ф. Х. Об. 36. 16995.
7. Александров В. до Грінченка Б. Лист 26 лютого 1888 р. ІР НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 125.

8. Александров В. до Грінченка Б. Лист 20 грудня 1888 р. ІР НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 129.
9. Складка. Альманах. № 2. Харків. 1893. С. 80 – 91.
10. Черкаська Г. Український поет – доктор наук, генерал URL: https://uahistory.com/topics/famous_people/34 (дата звернення: 10.06.2024)
11. Варзацька Л., Трофименко Т. Українська мова та читання : підр. для 2 класу закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. С. 18.
12. Большакова І., Пристінська М. Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти. У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Ранок. 2019. С. 20.
13. Александров В. до Грінченка Б. Лист від 24 липня 1888 р. ІР НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 127.
14. Александров В. до Грінченка Б. Лист від 09 жовтня 1889 р. ІР НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 135.
15. Александров Володимир. Гарбуз [Вірш]. ІР НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 526.
16. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. С. 642–643.
17. Грінченко М. Чернігівська українська громада. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 32569. С. 74 – 75.
18. Грінченко Б. Д-р Володимир Александрів (Промова на могилі Александрова). *Зоря*. 1894. № 2. С. 43.
19. Перетц Л. Володимир Александров [Стаття]. Рукопис надруковано на машинці. 2 арк. ХХ ст.. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 17920-17921.